

selected
papers

the **10th**
International
Conference of
Greek
Linguistics

Edited by

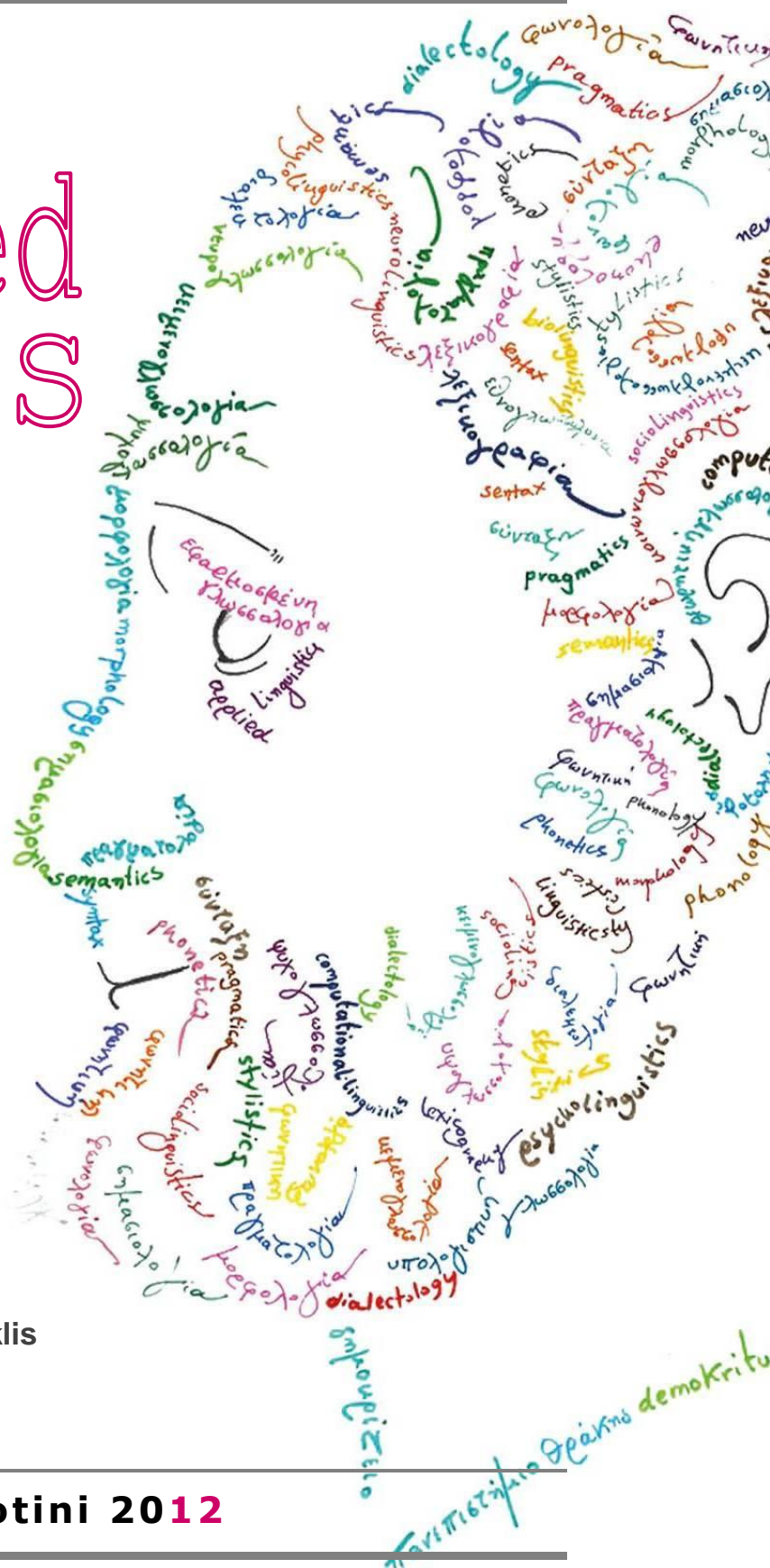
Zoe Gavrilidou

Angeliki Efthymiou

Evangelia Thomadaki

Penelope Kambakis-Vougiouklis

Komotini 20**12**

■ **Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου**
Organizing Committee

Z o e G a v r i i l i d o u
A n g e l i k i E f t h y m i o u
E v a n g e l i a T h o m a d a k i
Penelope Kambakis-Vougiouklis

■ **Γραμματειακή Υποστήριξη**
Secretarial Support

Ioannis Anagnostopoulos
Maria Georganta
Polyxeni Intze
Nikos Mathioudakis
Lidija Mitits
Eleni Papadopoulou
Anna Sarafianou
Elina Chadjirapa

■ **ISBN 978-960-99486-7-8**

■ **Τυπογραφική επιμέλεια**

Νίκος Μαθιουδάκης
Ελένη Παπαδοπούλου
Ελίνα Χατζηπαπά

■ **Σχεδιασμός εξώφυλλου**

Νίκος Μαθιουδάκης

■ **Copyright © 2012**

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Democritus University of Thrace

Εργαστήριο Σύνταξης, Μορφολογίας, Φωνητικής, Σημασιολογίας, *+Μόρφωση* ΔΠΘ
Laboratory of Syntax, Morphology, Phonetics, Semantics, *+MorPhoSE* DUTH

Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας
International Conference of Greek Linguistics

www.icgl.gr

«ΕΧΟΥΜΕ ΓΙΝΕΙ ΕΝΑ ΑΠΕΡΑΝΤΟ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟ»: ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ¹

Βίλλυ Τσάκωνα

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ελλάδα

villytsa@otenet.gr

ABSTRACT

The aim of the study is to discuss punning as a discursal strategy in the Greek parliament: Why do parliamentarians use puns in their speeches? How do they react to other parliamentarians' puns? Are puns accepted or rejected in this context? The data under scrutiny comes from the official parliamentary proceedings and involves a 'no confidence' debate which took place in 2007. The analysis reveals that puns are employed to undermine, criticize, and challenge the opponents, as well as to show solidarity among parliamentarians. Furthermore, they underline parliamentarians' rhetorical skills. Thus, they seem to be a popular strategy in this context.

Λέξεις κλειδιά: λογοπαίγνια, κοινοβουλευτικό λόγος, χιούμορ, ρητορική ικανότητα, πρόταση δυσπιστίας, ανάλυση λόγου, οριοθέτηση ομάδων

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη μελέτη του κοινοβουλευτικού λόγου στρέφεται ολοένα και περισσότερο σε γλωσσικές στρατηγικές οι οποίες θεωρούνται χαρακτηριστικές του είδους και εμφανίζονται συχνά σε αυτό. Όπως παρατηρεί η Ilie (2010: 880), ο κοινοβουλευτικός λόγος βαθμιαία τείνει να αποκτήσει έναν τυποποιημένο, τελετουργικό (ritualized) χαρακτήρα, καθώς αφενός υφίσταται θεσμικούς περιορισμούς από τους κανόνες (γλωσσικής ή άλλης) συμπεριφοράς του κοινοβουλίου και αφετέρου οι ίδιοι/ες οι βουλευτές, μέσα από τις πρακτικές τους, συμβάλλουν σε μια λιγότερο ή περισσότερο σταθερή ή και τυποποιημένη μορφή των ομιλιών και των παρεμβάσεών τους (πρβλ. Bayley, 2004: 14).

Στο πλαίσιο αυτό, στόχος της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της κοινωνιογλωσσικής λειτουργίας που επιτελούν τα λογοπαίγνια στον λόγο των πολιτικών στο ελληνικό κοινοβούλιο. Συγκεκριμένα, θα προσπαθήσω να απαντήσω στα ακόλουθα ερωτήματα:

- Για ποιους λόγους και στόχους παράγονται λογοπαίγνια από τους/τις πολιτικούς κατά την κοινοβουλευτική διαβούλευση;
- Σημειώνονται αντιδράσεις σε αυτά; Τι είδους είναι οι αντιδράσεις αυτές και από ποιους/ες προέρχονται;
- Αποτελούν, τελικά, τα λογοπαίγνια αποδεκτή γλωσσική στρατηγική στο ελληνικό κοινοβούλιο ή η χρήση τους αξιολογείται αρνητικά στο πλαίσιο αυτό;

2. Ανταγωνισμός και ρητορική στα σύγχρονα κοινοβούλια

Στις σύγχρονες δημοκρατίες η πολιτική διαβούλευση γίνεται κατεξοχήν σε υπερεθνικό επίπεδο (π.χ., στην Ευρωπαϊκή Ένωση), σε ενδοκυβερνητικό επίπεδο, στα ΜΜΕ και στα πολιτικά κόμματα, ενώ οι συζητήσεις στο κοινοβούλιο έχουν σχετικά περιορισμένη συμβολή στη λήψη νομοθετικών ή άλλων αποφάσεων. Γι' αυτό υποστηρίζεται (Bayley, 2004: 10-12· Ilie, 2010: 879) ότι τα σύγχρονα κοινοβούλια έχουν αποκτήσει περισσότερο *συμβολική* αξία, τουλάχιστον σε σχέση με παλιότερες

¹ Θερμές ευχαριστίες οφείλω στη Μαίρη Σηφιανού και τον Αργύρη Αρχάκη για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις τους στο παρόν κείμενο.

εποχές. Ουσιαστικά οι βουλευτές μάχονται για να επιβάλουν το δικό τους νόημα και τη δική τους ερμηνεία για την (πολιτική ή άλλη) πραγματικότητα, επισκιάζοντας τα αντίστοιχα των αντιπάλων.

Κινούμενοι/ες σε ένα τέτοιο ανταγωνιστικό και αντιπαραθετικό περιβάλλον, οι βουλευτές καλούνται να επιδεικνύουν τις ρητορικές (και ευρύτερα γλωσσικές) τους δεξιότητες και με αυτές να φέρνουν σε δύσκολη θέση τους/τις αντιπάλους τους. Η υπεροχή τους αυτή αναμένεται να αναγνωρίζεται τόσο από τους/τις συναδέλφους τους όσο και από το ευρύτερο κοινό (Pérez de Ayala, 2001: 164· Pie, 2003: 30-31· Μπακάκου-Ορφανού, 2008). Κατά συνέπεια, πολύ συχνά στο κοινοβούλιο οι πολιτικοί ασκούνται (και αρκούνται) στην παραγωγή αξιωματικού, εντυπωσιακού όσο και επιθετικού λόγου.

Όσον αφορά το ελληνικό κοινοβούλιο, το ίδιο το πολιτικό σύστημα φαίνεται να ευνοεί τις λογομαχίες. Δεδομένου ότι η εκάστοτε κυβερνώσα πλειοψηφία διαθέτει τη νομοθετική πρωτοβουλία και οι συνεργασίες μεταξύ κομμάτων δεν αποτελούν (ακόμη;) μέρος της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας, η αντιπαράθεση μεταξύ κυβερνώντος κόμματος και αντιπολίτευσης είναι αναμενόμενη αλλά ταυτόχρονα και περιορισμένης επιρροής: σε αρκετές περιπτώσεις, η κριτική της αντιπολίτευσης δεν καταφέρνει να επηρεάσει σημαντικά τις νομοθετικές αποφάσεις, αφού η κυβέρνηση δεν χρειάζεται την ψήφο των άλλων κομμάτων για να προχωρήσει το έργο της. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα κόμματα λογομαχούν για να κοινοποιήσουν τις διαφορές τους δημοσίως το ένα στο άλλο και ταυτόχρονα στους/στις πολίτες, οι οποίοι/ες παρακολουθούν τα τεκταινόμενα από τα ΜΜΕ (Τσάκωνα, 2008· Tsakona, 2009α, β· 2012).

Στο πλαίσιο αυτό, όπως υποστηρίζει η Σηφianού (2008), οι κοινοβουλευτικές συζητήσεις βρίθουν αντεγκλήσεων, απειλών, επιθετικών και επικριτικών σχολίων. Η υπονόμηση των αντιπάλων αποτελεί κύριο μέλημα των βουλευτών και αναπόσπαστο κομμάτι του θεσμικού τους ρόλου. Με άλλα λόγια, ο συγκρουσιακός λόγος αποτελεί δομικό στοιχείο της κοινοβουλευτικής διαβούλευσης, με αποτέλεσμα η ικανότητα κάθε βουλευτή να συμμετέχει επιτυχώς στην αντιπαράθεση να αναδεικνύεται σε κριτήριο αξιολόγησής του/της τόσο από τους/τις συναδέλφους του όσο και από το ευρύ κοινό.

Τα υπό εξέταση δεδομένα προέρχονται από την τριήμερη συζήτηση της πρότασης δυσπιστίας που κατέθεσε το ΠΑΣΟΚ ως αξιωματική αντιπολίτευση κατά της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας τον Φεβρουάριο του 2007.² Μολονότι ήταν μάλλον σαφές από την αρχή ότι η κυβέρνηση δεν θα έπεφε χάρη στην κομματική πειθαρχία των μελών του κυβερνώντος κόμματος, ο αντιπαραθετικός και επιθετικός χαρακτήρας της συζήτησης ήταν έντονος. Αυτό οφείλεται ενδεχομένως στο γεγονός ότι, όπως συνηθίζεται σε τέτοιου είδους διαδικασίες, η συζήτηση της πρότασης δυσπιστίας συγκέντρωσε το έντονο ενδιαφέρον των ΜΜΕ και των πολιτών, οπότε οι βουλευτές κλήθηκαν να επιδείξουν στο ευρύτερο κοινό τις ικανότητές τους στην εξάσκηση του θεσμικού τους ρόλου (πρβλ. Τσάκωνα, 2008· Tsakona, 2009α).

3. Τα λογοπαίγνια: Ορισμός και λειτουργία

Η παραδοσιακή, φORMALιστική προσέγγιση θέλει τα λογοπαίγνια να αποτελούν «αποκλίνοσες» από τον γλωσσικό κανόνα χρήσεις, οι οποίες βασίζονται στην ομωνυμία, την παρωνυμία και την πολυσημία, δηλαδή σε λεξικά στοιχεία που εμφανίζουν μεγαλύτερη ή μικρότερη φωνητική ομοιότητα μεταξύ τους ή διαθέτουν περισσότερες της μιας σημασίες. Ως εκ τούτου, οι σχετικές μελέτες εξαντλούνται στη λεπτομερή ταξινόμηση αποπλαισιωμένων παραδειγμάτων, με στόχο την πλήρη περιγραφή, όχι όμως και την πραγματολογική και κοινωνιογλωσσολογική ερμηνεία της λειτουργίας τους.³

Στην παρούσα μελέτη, ακολουθείται μια διαφορετική προσέγγιση για τον ορισμό των λογοπαίγνιων, η οποία λαμβάνει υπόψη το περιβάλλον εκφώνησής τους: λογοπαίγνια παράγονται όταν ο/η ομιλητής/τρια ανακυκλώνει και αναπλαισιώνει στοιχεία που έχουν προηγηθεί στον λόγο του/της ή λιγότερο ή περισσότερο παγιωμένες γλωσσικές (εκ)φράσεις που βρίσκονται σε ευρεία κυκλοφορία, με στόχο να τους προσδώσει διαφορετικό νόημα στο περικείμενο στο οποίο τις χρησιμοποιεί και να τις συνδέσει με αυτό. Κατά τη διατύπωση του Carter (2004: 94), τα λογοπαίγνια είναι ένα είδος *γλωσσικής σχιζοφρένειας* (verbal schizophrenia), καθώς περιλαμβάνουν στοιχεία που «δείχνουν» προς δύο διαφορετικές σημασίες ταυτόχρονα. Βασικό κίνητρο των ομιλητών/τριών για αυτού του είδους τη γλωσσική συμπεριφορά φαίνεται να είναι η παραγωγή «καινούργιων» σημασιών με «παλαιά» υλικά.

² Τα υπό εξέταση δεδομένα μετρούν 213.249 λέξεις και είναι προσβάσιμα στην επίσημη ιστοσελίδα του ελληνικού κοινοβουλίου (www.hellenicparliament.gr).

³ Βλ. μεταξύ άλλων Freud (2009/1905), Attardo (1994: 108-173· 2008: 105-106), Dienhart (1999: 108 κεξ.), Τσάκωνα (2004: 152-159), Partington (2006: 109-111) και τις παραπομπές που δίνονται εκεί.

Δημιουργούνται έτσι άλλοτε συνοχικοί δεσμοί μεταξύ των στοιχείων ενός κειμένου και άλλοτε διακειμενικές συνδέσεις. Η επιτυχής παραγωγή και ερμηνεία των λογοπαιγνίων προϋποθέτει τη γνώση και την ανάκληση της «αρχικής» (εκ)φράσης ή του «αρχικού» (περι)κειμένου, ώστε να είναι σαφής η μεταξύ τους διαφοροποίηση και σύνδεση.⁴

Ας δούμε τα ακόλουθα παραδείγματα:⁵

(1) ΒΑΣΩ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: «*Το κόμμα της μηδενικής ανοχής*» έχει γίνει πλέον *κόμμα συνολικής συνενοχής*. Καλύπτετε αδιακρίτως τα πάντα, σκάνδαλα, περιπτώσεις με πολύ σοβαρά ερωτηματικά, περιπτώσεις με άθλιο ύφος και ήθος εξουσίας. Και πριν από λίγο καιρό υπερηφανευόσασταν για τους «κουμπάρους» με τις χειροπέδες στη φυλακή. Πού είναι τώρα αυτοί οι «κουμπάροι»; Όχι μόνο έξω από τη φυλακή, αλλά είναι ξανά στην αγκαλιά σας.

Στο παράδειγμα (1), η Β. Παπανδρέου αρχικά παραλλάσσει την ευρύτερα γνωστή δήλωση του (νεότερου) Κ. Καραμανλή περί μηδενικής ανοχής απέναντι στη διαφθορά και κάνει λόγο για *συνολική συνενοχή*, αξιοποιώντας τους ήχους (καταλήξεις σε *-ικής, ανοχής/-ενοχής*), τις αντιθετικές σημασίες που προκύπτουν (*μηδενική/συνολική, ανοχή/συνενοχή*), καθώς και την επανάληψη (*κόμμα*). Στη συνέχεια, παίζει με τους ήχους συνδέοντας παρατακτικά τις λέξεις *ύφος* και *ήθος* που φωνητικά διαφοροποιούνται ελάχιστα. Μέσα από την αντωνυμική σχέση ορισμένων σημασιών και την επανάληψη άλλων ενισχύεται η συνοχή του λόγου της ομιλήτριας.

(2) ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΕΒΕΝΤΗΣ: Η ψυχιατρική μεταρρύθμιση έχει διαλυθεί. Και ξέρετε κάτι; Και η αποασυλοποίηση. *Έχουμε γίνει ένα απέραντο φρενοκομείο!* Αυτό έχει ειπωθεί και παλαιότερα και ξέρετε από ποιον.

(Στο σημείο αυτό κτυπάει το κουδούνι λήξεως του χρόνου ομιλίας του κυρίου Βουλευτή)

Στο παράδειγμα (2), ο Α. Λεβέντης αναπλαισιώνει τη γνωστή ρήση του (παλαιού) Κ. Καραμανλή «*Η Ελλάδα είναι ένα απέραντο φρενοκομείο*», προκειμένου να την προσαρμόσει στην κριτική που επιχειρεί στην αποτυχημένη -κατά τα λεγόμενά του- προσπάθεια αποασυλοποίησης των ψυχικά ασθενών στη χώρα μας. Από τη μεταφορική στη βάση της ρήση, το λογοπαίγνιο φέρνει στην επιφάνεια ένα νόημα που βρίσκεται πιο κοντά στην κυριολεξία: η ψυχιατρική μεταρρύθμιση δεν κατάφερε να μειώσει τον αριθμό των ιδρυμάτων και να (επαν)εντάξει αποτελεσματικά τους/τις ασθενείς στο κοινωνικό σύνολο. Αναπτύσσεται έτσι ένας διακειμενικός δεσμός ανάμεσα στο απόφθεγμα του παλαιού πολιτικού και τον λόγο του βουλευτή.

Τα δύο αυτά παραδείγματα φέρνουν στην επιφάνεια δύο διαφορετικές όψεις που σχετίζονται με την ικανότητα για παραγωγή λογοπαιγνίων: η μία είναι (μετα)γλωσσική, ενώ η άλλη περισσότερο κοινωνιογλωσσική. Αφενός έχουμε την αξιοποίηση των φωνητικών και σημασιολογικών ομοιοτήτων και διαφορών, βάσει των οποίων επιλέγονται οι λέξεις που θα συνδυαστούν και θα συνεμφανιστούν στο κείμενο· και αφετέρου διακρίνεται μια τάση για αποδόμηση (εκ)φράσεων που βρίσκονται ήδη σε κοινωνική κυκλοφορία και ενίοτε των παραγωγών τους, και ταυτόχρονα για άσκηση κριτικής στον/στην αντίπαλο. Η έρευνα για τον ελληνικό κοινοβουλευτικό λόγο δείχνει ότι και οι δύο όψεις συνδέονται στενά με την ταυτότητα του «ικανού ρήτορα» (βλ. παραπάνω Σηφianού, 2008· Τσάκωνα, 2008· Tsakona, 2009α).

Η ποσοτική επεξεργασία των δεδομένων μου επιβεβαιώνει την ιδιαίτερη σημασία των λογοπαιγνίων στον κοινοβουλευτικό λόγο. Εντασσόμενα σε ένα πλαίσιο χιουμοριστικών μηχανισμών και ειδών, τα λογοπαίγνια είναι το πιο δημοφιλές είδος κοινοβουλευτικού χιούμορ (βλ. Πίνακας 1):

⁴ Βλ. Sacks (1973: 139), Sherzer (1978: 337-340· 1985: 214), Redfern (1984: 157), Dienhart (1999: 123), Gavriilidou (2003: 196), Norrick (2003: 1345), Γαβριηλίδου και Τσάκωνα (2004-2005: 150-158), Carter (2004: 94-100, 128), Τσάκωνα (2004: 152-219), Partington (2006: 119-131). Ειδικά για τα λογοπαίγνια που βασίζονται σε ιδιοματισμούς, βλ. Elspass (2002), Χατζηδάκη (2004).

⁵ Τα αποσπάσματα που αναλύονται εδώ προέρχονται από τα επίσημα πρακτικά του ελληνικού κοινοβουλίου και διατηρούν την ορθογραφία και τη στίξη του πρωτοτύπου. Τα αποσιωπητικά εντός αγκυλών δηλώνουν παράλειψη κειμένου, ενώ με πλάγια γραμματοσειρά σημειώνονται τα λογοπαίγνια.

Χιουμοριστικά είδη	Εμφανίσεις στο υλικό	Ποσοστό (%)
Λογοπαίγνια	72	52,55
Ειρωνεία	51	37,22
Αφηγήσεις	9	6,56
Κατασκευή φανταστικών σεναρίων	3	2,18
Ανέκδοτα	2	1,45
Σύνολο	137	100

Πίνακας 1 Η ποσοτική κατανομή των χιουμοριστικών ειδών στο υπό εξέταση σώμα δεδομένων

Λίγο παραπάνω από τα μισά χιουμοριστικά αποσπάσματα του υπό εξέταση υλικού αποτελούνται από λογοπαίγνια, ενώ ακολουθεί η ειρωνεία με περίπου το ένα τρίτο των αποσπασμάτων (Tsakona, 2011a). Περιορισμένες σε αριθμό είναι οι χιουμοριστικές αφηγήσεις (Archakis and Tsakona, 2011), ενώ ακόμη πιο σπάνια είναι η κατασκευή φανταστικών σεναρίων και τα ανέκδοτα.

Όσον αφορά τη λειτουργία των λογοπαγιγνίων, στη σχετική βιβλιογραφία⁶ επισημαίνεται ότι, στην καθημερινή διεπίδραση, οι συνομιλητές/τριες διακόπτουν με αυτά τη συνομιλία για να αλλάξουν θέμα ή και να παίξουν με τη γλώσσα σε λιγότερο ή περισσότερο ανταγωνιστικό και επιθετικό τόνο. Από την άλλη πλευρά, ανακαλώντας και εισάγοντας στη διεπίδραση σημασίες και διακειμενικές αναφορές που δεν είναι άμεσα προφανείς από το περικείμενο, τα λογοπαίγνια λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των συνομιλητών/τριών: τους/τις αναγκάζουν να ανασύρουν σημασίες και κείμενα που είναι ευρύτερα γνωστά, επιβεβαιώνοντας έτσι τις κοινές τους αναφορές και αξίες και συχνά συμβάλλοντας στη διασκέδασή τους. Όποιος/α δεν το καταφέρνει, δεν είναι εύκολο να συμμετάσχει στη διεπίδραση. Αντίθετα, όποιος/α μπορεί να κάνει ή να κατανοήσει τέτοιου είδους παιγνιώδεις συνδέσεις μεταξύ γλωσσικών στοιχείων ή κειμένων, όχι μόνο νομιμοποιείται ως μέλος της ομάδας, αλλά και αξιολογείται συνήθως θετικά και προβάλλεται ως «εύστροφος/η», «πνευματώδης» και «ετοιμόλογος/η».

Ανάμεσα στις πιθανές αντιδράσεις στα λογοπαίγνια συγκαταλέγεται το γέλιο (Sherzer, 1985: 214), η παραγωγή περισσότερων λογοπαγιγνίων ή άλλης μορφής χιούμορ ή ακόμη και η άμεση επιστροφή στη σοβαρή συζήτηση (Norrick, 2003: 1337).

Στην (περιορισμένη) βιβλιογραφία σχετικά με τη χρήση των λογοπαγιγνίων στην πολιτική επικοινωνία, τονίζεται ότι τα λογοπαίγνια εμφανίζονται με αυξημένη συχνότητα σε δημόσιες λογομαχίες μεταξύ πολιτικών, όπου χρησιμοποιούνται ως ένδειξη της ρητορικής ικανότητάς τους (Elspass, 2002: 90-96). Τα λογοπαίγνια εμφανίζονται απόλυτα ενταγμένα στον λόγο και επιστρατεύονται για να αποσπάσουν την προσοχή του κοινού από την (πολιτική ή άλλη) σημασία όσων λέγονται και να τη στρέψουν στη γλωσσική επιδεξιότητα του/της ομιλητή/τριας. Χρησιμοποιούνται επίσης για να ξεφύγει ο/η ομιλητής/τρια από μια δύσκολη θέση στην οποία έχει βρεθεί λόγω της επιχειρηματολογίας ή της κριτικής του/της αντιπάλου ή για να καθυστερήσει την απάντησή του/της. Επιπλέον, τα λογοπαίγνια χρησιμοποιούνται υπονομευτικά εναντίον του/της αντιπάλου. Όσο μάλλον πιο δύσκολα ανιχνεύονται οι διακειμενικές αναφορές στις οποίες βασίζονται, τόσο πιο επιτυχημένα θεωρούνται και αξιολογείται θετικά ο/η παραγωγός τους (Partington, 2006: 112-113, 117, 134-142· πρβλ. Tsakona, 2009a).

Στην επόμενη ενότητα, μέσα από την ανάλυση συγκεκριμένων παραδειγμάτων, θα προσπαθήσω να δείξω για ποιους λόγους και με ποιους στόχους οι βουλευτές καταφεύγουν στα λογοπαίγνια στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής διαβούλευσης.

4. Οι λειτουργίες των λογοπαγιγνίων στον κοινοβουλευτικό λόγο

Όπως είδαμε προηγουμένως (ενότητα 3), η λειτουργία των λογοπαγιγνίων εξαρτάται από το περικείμενο στο οποίο αυτά εμφανίζονται. Θα μπορούσαμε, επομένως, να υποθέσουμε ότι η λειτουργία τους στο κοινοβούλιο διαφοροποιείται σε σχέση με την καθημερινή διεπίδραση, στο πλαίσιο της οποίας τα λογοπαίγνια έχουν ως επί το πλείστον μελετηθεί.

Στην υπονόμηση, ή ακόμη και τη γελοιοποίηση, των αντιπάλων αποσκοπεί το ακόλουθο λογοπαίγνιο του Π. Παυλόπουλου, το οποίο βασίζεται στον εντοπισμό ηχητικών ομοιοτήτων μεταξύ λέξεων σημασιολογικά απομακρυσμένων:

⁶ Βλ. Sherzer (1978: 340-342· 1985), Norrick (1993: 60-69· 2003: 1337-1340, 1345, 1348), Carter (2004: 96-97).

(3) ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ: Εγώ ένα κόμμα ξέρω, το οποίο τροφοδοτεί την πολιτική επικαιρότητα όχι με πολιτικές παρεμβάσεις, αλλά με την αμφισβήτηση του Αρχηγού του και το διαγκωνισμό *δελφίνων*. Και έχει μεταβληθεί από πολιτικό κόμμα σε πολιτικό *δελφινάριο*. Το ξέρουμε όλοι ποιο είναι, αυτό είναι που έχει το πρόβλημα.

Ο Π. Παυλόπουλος υποστηρίζει ότι το ΠΑΣΟΚ κατέφυγε στην πρόταση δυσπιστίας για να αποπροσανατολίσει την κοινή γνώμη και να στρέψει την προσοχή της μακριά από τα εσωκομματικά του προβλήματα, και ιδιαίτερα τα θέματα αμφισβήτησης του αρχηγού του Γ. Παπανδρέου. Χάρη στη συνεμφάνιση των λέξεων *δελφίνοι* και *δελφινάριο*, ο ομιλητής επιτυγχάνει τη χιουμοριστική και ταυτόχρονα έντονα υπονομευτική αναπαράσταση των μελών του ΠΑΣΟΚ με ηγετικές φιλοδοξίες ως μελών θιάσου επιθεώρησης. Αντίστοιχες είναι οι προσπάθειες των βουλευτών στα παραδείγματα (1) και (2) (βλ. ενότητα 3). Αυτό, βέβαια, είναι σαφές μόνο σε όσους/ες αναγνωρίζουν τις διακειμενικές αναφορές.

Οι βουλευτές επίσης χρησιμοποιούν λογοπαίγνια για να προκαλέσουν τους/τις αντιπάλους τους, στα δεδομένα μου συνήθως ζητώντας εκλογές, στο πλαίσιο της αμφισβήτησής τους για την πολιτική που ακολουθείται ή για τις απόψεις που κατατίθενται. Στο παράδειγμα (4), ο Δ. Ρέππας πετάει το γάντι στην κυβέρνηση να τολμήσει να αποδεχτεί την πρόταση του ΠΑΣΟΚ για πρόωρες εκλογές:

(4) ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΡΕΠΠΑΣ: Τελειώνοντας, κύριε Πρόεδρε, θέλω να πω ότι η Νέα Δημοκρατία, εάν πράγματι πιστεύει ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα που απασχολεί σήμερα τη χώρα, που είναι πρόβλημα *κρίσης* των θεσμών, είναι *κρίση* για ολόκληρη τη χώρα και την ελληνική κοινωνία, τότε ας δεχθεί να καταφύγουμε στη μόνη επιθυμητή *κρίση*, που είναι η *κρίση* του ελληνικού λαού.

Εμείς εμπιστευόμαστε την *κρίση* του ελληνικού λαού. Εάν ισχύει το ίδιο και για εσάς, αποδείξτε το στην πράξη. Επειδή φοβάστε την *κρίση* του ελληνικού λαού γνωρίζουμε και ποια είναι η απάντησή σας. Είστε η πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, είστε μειοψηφία, στην ελληνική κοινωνία. Αλλά και στη Βουλή δεν θα είστε για πολύ ακόμη πλειοψηφία. Θα είστε και μειοψηφία στη Βουλή και πολύ μεγαλύτερη μειοψηφία στην ελληνική κοινωνία, μετά τις επόμενες εκλογές, όποτε και αν γίνουν αυτές.

Ευχαριστώ πολύ.

(Χειροκροτήματα από την πτέρυγα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.)

Αφού χρησιμοποιήσει αρχικά τη λέξη *κρίση* με τη σημασία «διατάραξη της ομαλής πορείας», ο Δ. Ρέππας στη συνέχεια την επαναφέρει με τη σημασία της «απόφασης», προκειμένου να προκαλέσει τη Νέα Δημοκρατία να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές.

Πρόκληση κατά του αντιπάλου, και μάλιστα προσωπική, αποτελεί και το ακόλουθο λογοπαίγνιο του Χ. Καστανίδη:

(5) ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ: Κύριε Αλογοσκούφη, δεν ξέρω αν είστε καλός Υπουργός των Οικονομικών. Είναι βέβαιο, όμως, ότι δεν είστε καλός προβοκάτωρ, διότι η Βουλή δεν συνεδριάζει μόνο με την παρουσία σας.

(Θόρυβος από την πτέρυγα της Νέας Δημοκρατίας)

(Χειροκροτήματα από την πτέρυγα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.)

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ (Ιωάννης Τραγάκης): Παρακαλώ, κύριε Καστανίδη, τις εκφράσεις σας.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ: Εδώ υπάρχουν παρόντες Βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και δίνουν τη μάχη.

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ (Ιωάννης Τραγάκης): Κύριε Καστανίδη, σας παρακαλώ τις εκφράσεις σας!

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ: *Θα μπορούσα να πετάω τη σκούφια μου, παρ' ότι δεν είμαι Αλογοσκούφης.*

ΠΡΟΕΔΡΕΥΩΝ (Ιωάννης Τραγάκης): Κύριε Καστανίδη και τα ευφρολογήματα σας παρακαλώ πάρα πολύ...

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΣΤΑΝΙΔΗΣ: Κύριε Πρόεδρε, σας παρακαλώ μη με κρίνετε.

Ο Χ. Καστανίδης συμμετέχει σε μια σύντομη και εκτός διαδικασίας συζήτηση που έχει ανοίξει κατόπιν διακοπών και παρεμβάσεων εκ μέρους του ΠΑΣΟΚ σχετικά με τον αριθμό και τη σειρά με την

οποία διατάσσονται όσοι/ες βουλευτές επιθυμούν να ανέβουν στο βήμα. Στη συζήτηση αυτή συμμετέχουν, πέρα από τον Χ. Καστανίδη, ο Γ. Αλογοσκούφης και ο προεδρεύων Ι. Τραγάκης. Ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ επιτίθεται στον τότε Υπουργό Οικονομικών υπαινισσόμενος ότι ο τελευταίος δεν είναι σε θέση να γνωρίζει και, ως εκ τούτου, να σχολιάζει τη διαδικασία, αφού προσήλθε στη συζήτηση μόνο για να εκφωνήσει τον λόγο του και μετά να αποχωρήσει. Οι κατηγορίες αυτές συναντούν την αντίδραση του προεδρεύοντα, οπότε ο Χ. Καστανίδης προσθέτει ένα λογοπαίγνιο βασισμένο στο επίθετο του Υπουργού, αναπλαισιώνοντας τον ιδιωτισμό *πετάω τη σκούφια μου* και προκαλώντας ακόμη περισσότερο τον αντίπαλό του. Αμέσως ο Ι. Τραγάκης του ζητά να σταματήσει τα «ευφυολογήματα» και το σοβαρό πλαίσιο αποκαθίσταται.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι αυτή είναι η μοναδική περίπτωση στα υπό εξέταση δεδομένα που το προεδρείο του κοινοβουλίου παρεμβαίνει ώστε να σχολιάσει αρνητικά κάποιο λογοπαίγνιο και να σταματήσει αυτού του είδους τη γλωσσική συμπεριφορά.

Τέλος, σπανιότερα, τα κοινοβουλευτικά λογοπαίγνια έχουν περισσότερο ήπιο, παιγνιώδη και ίσως φιλικό χαρακτήρα, ιδίως σε μεταβατικές φάσεις της διαβούλευσης, όπου δεν ασκείται κατ' ανάγκη κριτική σε θέματα πολιτικής - μεταξύ άλλων, όταν ένας/μία βουλευτής κάνει μια εισαγωγή στον λόγο του/της αναφερόμενος/η στους/στις συναδέλφους του που βρίσκονται στο ακροατήριο. Το επόμενο παράδειγμα προέρχεται από την έναρξη της ομιλίας του Δ. Ανδρουλάκη, ο οποίος παίρνει τον λόγο λίγο μετά τον τότε Υπουργό Εθνικής Άμυνας Ε. Μείμαράκη (έχει μεσολαβήσει ο Ξ. Βεργίνης):

(6) ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ: Βαγγέλη Μείμαράκη, σε ευχαριστώ που έμεινες, αλλά ο κ. Βεργίνης μου έκοψε την όρεξη. Έσβησε η όρεξή μου.

Ήθελα, τέλος πάντων, να σου πω ότι *εσύ Βαγγέλη Μείμαράκη είσαι για τα συντάγματα – αυτή είναι η δουλειά σου- του Βαγγέλη Βενιζέλου είναι η δουλειά του για το Σύνταγμα και εγώ ανήκω στην πλατεία Συντάγματος*. Εκ μέρους της πλατείας Συντάγματος, λοιπόν, θα μιλήσω εγώ.

(Χειροκροτήματα)

Ο ανεξάρτητος βουλευτής χρησιμοποιεί με τρεις διαφορετικές σημασίες τη λέξη *σύνταγμα*. Απευθυνόμενος στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας κάνει λόγο για τις μονάδες του στρατού ξηράς, αναφερόμενος στον καθηγητή συνταγματικού δικαίου και βουλευτή του ΠΑΣΟΚ Ε. Βενιζέλο κάνει λόγο για τον θεμελιώδη νόμο του κράτους και, τελικά, χαρακτηρίζοντας τον εαυτό του, προβάλλει την ιδιότητα του ως βουλευτή, ο οποίος εργάζεται στην πλατεία Συντάγματος, όπου βρίσκεται το ελληνικό κοινοβούλιο. Ο βουλευτής προβάλλει χωρίς κριτική διάθεση τη συμπάθεια και τις κοινές αναφορές με τους εν λόγω συναδέλφους του. Το λογοπαίγνιό του συγκεντρώνει τη θετική αξιολόγηση του συνόλου των παρισταμένων.

Ως εδώ, εντοπίσαμε μια ποικιλία λειτουργιών των κοινοβουλευτικών λογοπαιγνίων: υπονόμηση, επίθεση, πρόκληση, αλλά και φιλική προσέγγιση. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι όλα σχεδόν τα λογοπαίγνια προέρχονται από βουλευτές που έχουν ήδη τον λόγο και όχι από βουλευτές που επιθυμούν να διακόψουν ή να αναστείλουν τη διαδικασία. Περισσότερα όμως για τη θέση των λογοπαιγνίων και τις αντιδράσεις σε αυτά θα δούμε στην επόμενη ενότητα.

5. Η θέση εμφάνισης των λογοπαιγνίων στις κοινοβουλευτικές ομιλίες και οι αντιδράσεις σε αυτά

Η πλειονότητα των λογοπαιγνίων που εντοπίστηκαν στα δεδομένα μου βρίσκονται ενσωματωμένα και λειτουργικά ενταγμένα στους λόγους των βουλευτών (πρβλ. Partington, 2006: 142). Μόνο δύο εξαιρέσεις εντοπίστηκαν. Η μία παρουσιάστηκε προηγουμένως (παράδειγμα 5), ενώ η άλλη παρουσιάζεται στη συνέχεια. Το παρακάτω λογοπαίγνιο του Α. Κακλαμάνη είναι το μοναδικό στα δεδομένα μου που δεν προέρχεται από αυτόν/ή που έχει ήδη τον λόγο, αλλά τον/τη διακόπτει:

(7) ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ: Για την ουσία και το περιεχόμενο, για τους λόγους που υποβάλατε την πρόταση δυσπιστίας, θα συναντήσετε σήμερα, τη Δευτέρα, αλλά και στο μέλλον, την ίδια αδιαφορία που κυριαρχούσε και χθες το βράδυ απ' άκρου εις άκρον της Ελλάδος, καθώς συζητιόταν η πρόταση δυσπιστίας που υποβάλατε.

Κυρίες και κύριοι Βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ., δεν είναι τυχαίο ότι η πρόταση δυσπιστίας συζητείται ουσιαστικά με τα μέλη σας απόντα.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ: *Εμείς όλα μας τα μέλη τα έχουμε εδώ. Δεν μας λείπει τίποτα!*

ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΠΑΚΟΓΙΑΝΝΗ (Υπουργός Εξωτερικών): Εννοώ τα κοινοβουλευτικά μέλη, με συγχωρείτε.

Η Θ. Μπακογιάννη κατηγορεί το ΠΑΣΟΚ ότι απουσιάζει από τη συζήτηση της πρότασης δυσπιστίας που το ίδιο κατέθεσε. Ο Α. Κακλαμάνης αναπλαισιώνει τη λέξη *μέλη* περνώντας από τα «κοινοβουλευτικά μέλη» στα «μέλη του σώματος», προκειμένου να απαντήσει στην κατηγορία διακόπτοντας την ομιλήτρια και ενδεχομένως προσπαθώντας να αποσπάσει την προσοχή της. Προσποιούμενος ότι δεν κατάλαβε τι εννοούσε η Θ. Μπακογιάννη, ο Α. Κακλαμάνης εμμέσως αξιολογεί αρνητικά τον τρόπο με τον οποίο αυτή εκφράζεται και υπονομεύει την επιτέλεση του λόγου της. Η αυτοδιορθωτική απάντηση της ομιλήτριας επαναφέρει το σοβαρό πλαίσιο στη συζήτηση (πρβλ. Schegloff, 1978: 212-215· Norrick, 1993: 22-25).

Όσον αφορά τις *αντιδράσεις* των βουλευτών στα λογοπαίγνια των συναδέλφων τους, διαπιστώνεται ποικιλία. Τις περισσότερες φορές δεν καταγράφεται καμία αντίδραση, οπότε ο/η βουλευτής μπορεί να συνεχίσει απερίσπαστος/η τον λόγο του/της (παράδειγματα 1-4). Αυτό μπορεί να οφείλεται σε δύο λόγους, εκ των οποίων ο ένας δεν αποκλείει τον άλλο: είτε τα λογοπαίγνια εκλαμβάνονται ως κοινή πρακτική, άρα γίνονται αποδεκτά στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, είτε οι αντιδράσεις είναι τέτοιες ώστε δεν καταγράφονται από τους/τις στενογράφους του κοινοβουλίου στα επίσημα πρακτικά (π.χ. χειρονομίες, γκριμάτσες, χαμόγελο, χαμηλόφωνο γέλιο, αποδοκιμαστικό ή επιδοκιμαστικό σχόλιο σε χαμηλή ένταση).

Ορισμένες φορές τα λογοπαίγνια προκαλούν χειροκρότημα εκ μέρους των βουλευτών κατά κανόνα από το ίδιο κόμμα με τον/την ομιλητή/τρια (παράδειγμα 6). Γίνεται έτσι σαφής η αναγνώριση και η επιβράβευση της γλωσσικής επιδεξιότητας και της κριτικής του/της ομιλητή/τριας. Άλλοτε τα λογοπαίγνια συνοδεύονται από μια σοβαρή απάντηση, η οποία φανερώνει ότι το μήνυμά τους εκλαμβάνεται ως σοβαρό και δεν απορρίπτεται ως αστείο ή παιγνιώδες (παράδειγμα 7). Η δε ρητή αρνητική αξιολόγηση και τάση για καταστολή των λογοπαγιγίων μαρτυρείται άπαξ στα υπό εξέταση δεδομένα (παράδειγμα 5).

Όλα αυτά δείχνουν ότι τα λογοπαίγνια αποτελούν λιγότερο ή περισσότερο συνήθη και όχι αρνητικά αξιολογούμενη γλωσσική στρατηγική στο κοινοβούλιο. Οι βουλευτές δεν υφίστανται κυρώσεις ή διακοπή κατά την παραγωγή λογοπαγιγίων, αντίθετα συχνά επιβραβεύονται για αυτά από τους/τις συναδέλφους τους. Το γεγονός μάλιστα ότι η πλειονότητα των λογοπαγιγίων δεν προκαλεί καμία αντίδραση από το ακροατήριο ή συνοδεύεται από σοβαρές απαντήσεις, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα λογοπαίγνια είναι ένας μάλλον παγιωμένος τρόπος υπονόμησης, επίθεσης και πρόκλησης των αντιπάλων, καθώς και επίδειξης της ρητορικής ικανότητας των ομιλητών/τριών. Παρ' όλα αυτά, τα λογοπαίγνια κατά κανόνα δεν χρησιμοποιούνται για να διακόψουν αυτόν/ή που βρίσκεται στο βήμα (με εξαίρεση το παράδειγμα 7), αλλά κατά κανόνα προέρχονται από αυτόν/ή.

6. Συμπεράσματα

Ο Ahl (1988: 21) παρατηρεί ότι «οι ευρωπαίοι/ες [...] έχουν εκπαιδευθεί να θαυμάζουν την ειρωνεία, αλλά να αποδοκιμάζουν τα λογοπαίγνια». ⁷ Μια εξαίρεση στη διατύπωση αυτή φαίνεται να αποτελεί το ελληνικό κοινοβούλιο, όπου τα λογοπαίγνια συνιστούν συνήθη χιουμοριστικό μηχανισμό και μέσο επίδειξης της ρητορικής ικανότητας των ομιλητών/τριών. Χάρη σε αυτά, οι βουλευτές προβάλλουν τις (μετα)γλωσσικές τους δεξιότητες, υπονομεύουν τον λόγο του/της αντιπάλου και συνδέουν τον δικό τους λόγο με άλλα λιγότερο ή περισσότερο γνωστά κείμενα. Η συχνότητα και η ευκολία στη χρήση λογοπαγιγίων μπορεί να ερμηνευθεί στο πλαίσιο της προσπάθειας των πολιτικών να αυτοπροβληθούν σε περιστάσεις δημόσιας αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού. Η διαπίστωση αυτή είναι συμβατή με την αυξημένη βαρύτητα που έχει υποστηριχθεί ότι δίνεται στη ρητορική ικανότητα στον δημόσιο, προφορικό λόγο στα ελληνικά (βλ. μεταξύ άλλων Hirschon, 2001: 36· Tziovas, 2001· Tsakona, 2009α, β).

⁷ Αυτή η παρατήρηση του Ahl θα λέγαμε ότι συνοψίζει μια γενικότερη αρνητική στάση απέναντι στα λογοπαίγνια. Στον χώρο της παραδοσιακής γλωσσολογίας, τα λογοπαίγνια εκλαμβάνονται ως «αποκλίσεις» από τον γλωσσικό κανόνα και τη σημασιολογική διαφάνεια και ακρίβεια που θεωρείται ότι «πρέπει» να διέπουν τον λόγο, ενώ η σύλληψή τους ως παιχνιδιού δεν ενθαρρύνει τη σοβαρή και σε βάθος προσέγγισή τους. Αλλά και στον χώρο της έρευνας του χιούμορ, τα λογοπαίγνια συχνά περιβάλλονται από αρνητικές συνδηλώσεις καθώς ορισμένες φορές αναφέρονται ως «κατώτερη» μορφή χιούμορ (βλ. μεταξύ άλλων Sherzer, 1978: 345· 1985: 215· Freud, 1991: 80-83· Norrick, 1993: 60· 2003: 1345· Dienhart, 1999: 123· Partington, 2006: 112).

Η ανάλυση του παρόντος υλικού ενισχύει την (όχι τόσο συχνά αναφερόμενη στη βιβλιογραφία) υπονομευτική και κριτική λειτουργία των λογοπαιγνίων και φέρνει στο προσκήνιο τη χρήση τους ως μέσων πρόκλησης κατά των πολιτικών αντιπάλων. Μέσα από τα λογοπαίγνια, οι βουλευτές ασκούν κριτική σε πολιτικές αποφάσεις και καταστάσεις, και επιχειρούν να ανατρέψουν συμβολικά τον λόγο και τις πράξεις των αντιπάλων. Σπανιότερα σηματοδοτούν τη φιλική προσέγγιση μεταξύ των βουλευτών. Επιβεβαιώνεται έτσι η γενικότερη λειτουργία του χιούμορ ως στρατηγικής που οριοθετεί ομάδες συνομιλητών/τριών τις οποίες συνέχουν κοινές αξίες, αντιλήψεις και αναφορές και από τις οποίες αποκλείονται όσοι/ες δεν αποδέχονται τις αξίες αυτές (βλ. μεταξύ άλλων Αρχάκης και Τσάκωνα, 2004).

Η οριοθέτηση μπορεί να γίνεται και προς μια άλλη κατεύθυνση: εντός ομάδας τίθενται όσοι/ες είναι σε θέση να αντιληφθούν το παιχνίδι με τις διαφορετικές σημασίες των λέξεων και των ιδιοματισμών (παραδείγματα 1, 4, 5, 7) και τις διακειμενικές αναφορές σε παροιμίες, αποφθέγματα (παραδείγμα 2), κείμενα από τον καλλιτεχνικό (παραδείγμα 3), πολιτικό (παραδείγματα 1, 6) χώρο κλπ. Ουσιαστικά τα λογοπαίγνια θα μπορούσαμε να πούμε ότι ορίζουν ένα σύνολο συνομιλητών/τριών (εντός και εκτός κοινοβουλίου) που είναι σε θέση να αποκωδικοποιήσουν και να καταλάβουν το -εν προκειμένου πολιτικό- μήνυμά τους. Αυτό προϋποθέτει ένα αρκετά ενημερωμένο κοινό, ενώ ταυτόχρονα γεννά ερωτήματα σχετικά με τον συνειδητό ή υποσυνείδητο αποκλεισμό από τα κοινοβουλευτικά όσα δεν είναι σε θέση να επεξεργαστούν ή να παραγάγουν λογοπαίγνια (πρβλ. Tsakona, 2011β).

Επιπλέον, στο ελληνικό κοινοβούλιο, συνήθως δεν σχολιάζεται ή δεν απορρίπτεται η χρήση λογοπαιγνίων (μοναδική εξαίρεση στα δεδομένα μου το παράδειγμα 5). Αντίθετα, η έλλειψη αντίδρασης σε αυτά, τα χειροκροτήματα και η συχνότητα εμφάνισής τους δείχνουν ότι πρόκειται για γλωσσική στρατηγική αποδεκτή από τα μέλη του κοινοβουλίου. Οι δε σοβαρές αντιδράσεις δείχνουν ότι η κριτική και η υπονόμηση που γίνονται με τη μορφή λογοπαιγνίου συχνά εκλαμβάνονται ως σοβαρές από τους/τις βουλευτές και όχι ως λιγότερο σημαντικές από άλλες, μη παιγνιώδεις μορφές κριτικής. Μολονότι δηλαδή τα λογοπαίγνια μάλλον στερεοτυπικά συνδέονται με τη διασκέδαση των συνομιλητών/τριών, η παρούσα μελέτη δείχνει ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει αναγκαστικά σε όλα τα επικοινωνιακά περιβάλλοντα. Μια πιθανή ερμηνεία προέρχεται από το ίδιο το περιεχόμενο: σε αντίθεση με την καθημερινή διεπίδραση μεταξύ οικείων, όπου τα λογοπαίγνια τονίζουν και επιβεβαιώνουν τους δεσμούς οικειότητας, σε ένα σαφώς επίσημο και θεσμοθετημένο πλαίσιο, όπου ο συγκρουσιακός λόγος είναι κυρίαρχος, τα λογοπαίγνια υπηρετούν αντίστοιχους στόχους.

Τέλος, φαίνεται ότι τα λογοπαίγνια χαρακτηρίζονται από *πολυλειτουργικότητα*: οι στόχοι που εξυπηρετούνται μέσω αυτών ποικίλλουν στο πλαίσιο μιας και μόνης επικοινωνιακής περιστάσης ή από το ένα περιεχόμενο στο άλλο, και διαμορφώνονται από τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους.

Βιβλιογραφία

- Ahl, Frederik. 1988. "Ars Est Caelare Artem (Art in Puns and Anagrams Engraved)." In *The Foundation of Letters*, edited by Jonathan Culler, 17-43. Oxford: Blackwell.
- Αρχάκης, Αργύρης, και Βίλλυ Τσάκωνα. 2004. «Το Γλωσσικό Χιούμορ ως Μέσο Έκφρασης Ταυτότητας: Ανάλυση Δεδομένων από Ανδρικές και Γυναικείες Νεανικές Συνομιλίες.» Στο *6ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003*. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης. Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2011. www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/wscf.
- Archakis, Argiris, and Villy Tsakona. 2011. "Informal Talk in Formal Settings: Humorous Narratives in Greek Parliamentary Debates." In *Studies in Political Humor: In between Political Critique and Public Entertainment*, edited by Villy Tsakona and Diana Elena Popa, 61-81. Amsterdam: John Benjamins.
- Attardo, Salvatore. 1994. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Attardo, Salvatore. 2008. "A Primer for the Linguistics of Humor." In *The Primer of Humor Research*, edited by Victor Raskin, 101-155. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bayley, Paul. 2004. "Introduction. The Whys and Wherefores of Analyzing Parliamentary Discourse." In *Cross Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*, edited by Paul Bayley, 1-44. Amsterdam: John Benjamins.
- Γαβριηλίδου, Ζοή, και Βίλλυ Τσάκωνα. 2004-2005. «Οι Χιουμοριστικοί Μηχανισμοί στα Κόμικς: Ανάλυση της Σειράς Ιστοριών του Αστερίξ.» *Γλωσσολογία* 16:145-165.
- Carter, Ronald. 2004. *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. London: Routledge.
- Dienhart, John M. 1999. "A Linguistic Look at Riddles." *Journal of Pragmatics* 31:95-125.
- Elspass, Stephan. 2002. "Phraseological Units in Parliamentary Discourse." In *Politics as Text and Talk. Analytic Approaches to Political Discourse*, edited by Paul A. Chilton and Christina Schäffner, 81-110. Amsterdam: John Benjamins.
- Freud, Sigmund. 2009/1905. *Το Ευφολόγημα και η Σχέση του με το Ασυνείδητο. Το Χιούμορ*. Μετάφραση Λ. Σιπητάνου, Γ. Σαγκριώτης, Επίμετρο Μ. Χρυσανθόπουλος. Αθήνα: Πλέθρον.
- Gavriilidou, Zoe. 2003. "Le Proverbe dans la Presse Grecque." *Proverbium* 20:188-203.

- Hirschon, Renée. 2001. "Freedom, Solidarity and Obligation: The Socio-Cultural Context of Greek Politeness." In *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*, edited by Arin Bayraktaroglu and Maria Sifianou, 17-42. Amsterdam: John Benjamins.
- Ilie, Cornelia. 2003. "Histrionic and Agonistic Features of Parliamentary Discourse." *Studies in Communication Sciences* 3:25-53.
- Ilie, Cornelia. 2010. "Introduction. Analytical Perspectives on Parliamentary and Extra-Parliamentary Discourses." *Journal of Pragmatics* 42:879-884.
- Μπακάκου-Ορφανού, Αικατερίνη. 2008. «Προφορικότητα και Πολιτικός Λόγος.» Στο *Γλώσσης χάριν. Τόμος Αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον Καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*, επιμέλεια Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Χριστόφορος Χαραλαμπίκης και Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου, 389-401. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Norrick, Neal R. 1993. *Conversational Joking. Humor in Everyday Talk*. Bloomington: Indiana University Press.
- Norrick, Neal R. 2003. "Issues in Conversational Joking." *Journal of Pragmatics* 35:1333-1359.
- Partington, Alan. 2006. *The Linguistics of Laughter. A Corpus-Assisted Study of Laughter-Talk*. London: Routledge.
- Pérez de Ayala, Soledad. 2001. "FTA and Erskine May: Conflicting Needs? Politeness in Question Time." *Journal of Pragmatics* 33:143-169.
- Redfern, Walter. 1984. *Puns*. Oxford: Blackwell.
- Sacks, Harvey. 1973. "On Some Puns with Some Intimations." In *Report of the 23rd Annual Roundtable Meeting in Linguistics and Language Studies*, edited by Roger W. Shuy, 135-144. Washington: Georgetown University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. "Some Sources of Misunderstanding in Talk-in-Interaction." *Linguistics* 25:201-218.
- Sherzer, Joel. 1978. "Oh! That's a Pun and I Didn't Mean it." *Semiotica* 22:335-350.
- Sherzer, Joel. 1985. "Puns and Jokes." In *Handbook of Discourse Analysis. Volume 3. Discourse and Dialogue*, edited by Teun A. van Dijk, 213-221. London: Academic Press.
- Σηφianού, Μαρία. 2008. «Κοινοβουλευτικός Λόγος και Ευγένεια.» Στο *Γλώσσης χάριν. Τόμος Αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον Καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*, επιμέλεια Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Χριστόφορος Χαραλαμπίκης και Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου, 464-474. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσάκωνα, Βίλλυ. 2004. «Το Χιούμορ στον Γραπτό Αφηγηματικό Λόγο: Γλωσσολογική Προσέγγιση.» Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2011. <http://thesis.ekt.gr/content/index.jsp?id=17786&lang=el>.
- Τσάκωνα, Βίλλυ. 2008. «Κοινοβουλευτικός Λόγος: Μια Πρώτη Προσέγγιση.» *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 28:391-401.
- Tsakona, Villy. 2009α. "Humor and Image Politics in Parliamentary Discourse: A Greek Case Study." *Text and Talk* 29:219-237.
- Tsakona, Villy. 2009β. "Linguistic Creativity, Secondary Orality, and Political Discourse: The Modern Greek Myth of the 'Eloquent Orator'." *Journal of Modern Greek Studies* 27:81-106.
- Tsakona, Villy. 2011α. "Humor, Religion, and Politics in Greek Cartoons: Symbiosis or Conflict?" In *Humor and Religion. Challenges and Ambiguities*, edited by Hans Geybels and Walter Van Herck, 248-267. London: Continuum.
- Tsakona, Villy. 2011β. "Irony beyond Criticism: Evidence from Greek Parliamentary Discourse." *Pragmatics and Society* 2:57-86.
- Tsakona, Villy. 2012. υπό δημ. "Linguistic Creativity and Institutional Design: The Case of Greek Parliamentary Discourse." *Byzantine and Modern Greek Studies* 36.
- Tziouvas, Dimitris. 2001. "Residual Orality and Belated Textuality in Greek Literature and Culture." In *A Reader in Greek Sociolinguistics. Studies in Modern Greek Language, Culture and Communication*, edited by Alexandra Georgakopoulou and Marianna Spanaki, 119-134. Bern: Peter Lang.
- Χατζηδάκη, Ουρανία. 2004. «'Απίστευτο κι όμως Ελληνικό': Η μη Συμβατική Πολυτυπία των Ιδιωτισμών στον Ελληνικό Τύπο.» Στο *6ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003*. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης. Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2011. www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/wscl.